
УДК 34.037:347.77

Н. В. Кісіль
кандидат сільсько-господарських наук,
старший науковий співробітник,
заступник директора

*Науково-дослідний центр судової експертизи
з питань інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України*

СОРТИ РОСЛИН ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

На основі аналізу основних положень теорії судової експертизи сформульовано основні методологічні поняття судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, пов'язаної із сортами рослин: об'єкт, предмет експертизи та основні завдання, що ставляться на вирішення експерта. Наведено орієнтовний перелік питань, що вирішуються цією експертизою.

При вирішенні спорів про визнання права на сорт рослин чи порушення особистих немайнових і майнових прав на сорт доволі часто виникає необхідність у застосуванні спеціальних знань, зокрема, у таких галузях, як селекція, фізіологія, морфологія, рослинництво, фітопатологія. Тому судами та органами досудового розслідування залучаються фахівці, які мають відповідні знання та здатні дослідити у повному обсязі предмет спору.

В Україні у рамках класу судової експертизи «Експертиза у сфері інтелектуальної власності» дослідження, пов'язані з сортами рослин, виділено у окрему експертну спеціальність. Слід відмітити, що за останні п'ять років судами розглядалося лише декілька справ, в яких вирішувалися питання щодо порушення прав на сорти рослин, переважно вирішувалися питання, пов'язані із визначенням розміру справедливої винагороди (роялті) автору за використання сорту.

Досить повільний розвиток цього напрямку судової експертизи, на нашу думку, певною мірою обумовлений відсутністю науково-обґрунтованих методологічних основ проведення судових експертиз, пов'язаних із сортами рослин.

Питанням, присвяченим дослідженню змісту таких основних методологічних понять судової експертизи, як предмет, об'єкт та завдання судової експертизи присвячено праці багатьох авторів [1–6], між тим аналогічні дослідження стосовно таких об'єктів права інтелектуальної власності, як сорти рослин нині ще не знайшли своє відображення в науковій літературі або методичних джерелах.

Метою дослідження було проаналізувати сорт рослин з точки зору об'єкту судової експертизи у сфері інтелектуальної власності та сформулювати основні методологічні поняття: предмет, об'єкт цього виду судової експертизи та визначити основні завдання, що ставляться на вирішення експерта.

Поняття предмету, об'єктів та завдань експертизи у сфері інтелектуальної власності є одними з основних фундаментальних понять цього класу судової експертизи, які дають можливість зрозуміти сутність та зміст експертної діяльності у цій сфері, визначити природу спеціальних знань експерта, що залучається для проведення експертизи, розмежувати завдання конкретної експертизи від завдань інших суміжних видів експертизи у сфері інтелектуальної власності, найбільш повно вказати на спектр обставин, які можуть бути встановлені при призначенні та провадженні даного виду судової експертизи.

Фундаментальним поняттям кожного виду експертизи у сфері інтелектуальної власності є об'єкти дослідження, які є засобом пізнання для встановлення фактичних даних, що мають значення для юридичного провадження, виходячи з поставлених перед експертом завдань. У більшості випадків об'єкт експертизи є специфічним для кожного виду судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. Саме за цим принципом нині побудована диференціація існуючих видів судових експертиз у межах класу «Експертиза у сфері інтелектуальної власності».

Зміст поняття об'єкту судової експертизи у спеціальній літературі трактується неоднозначно. Так, у словнику основних термінів судової експертизи [1] під об'єктом експертизи (експертного дослідження) розуміються матеріалізовані, визначені кримінально-процесуальним або цивільно-процесуальним законодавством джерела

інформації — матеріали кримінальної або цивільної справи. В якості об'єктів експертизи, зокрема, виступають: речові докази, речова обстановка, або фрагменти місця події, зразки, інші відомості, що містяться у різноманітних матеріалах справи.

Інші вчені [2, с. 21] вважають об'єкт експертного дослідження матеріальним об'єктом, що містить інформацію, необхідну для вирішення експертної задачі. При цьому зазначається, що об'єктами судової експертизи за цивільними справами є живі особи та речові докази, в тому числі: відображення людей та тварин, предметів, механізмів та агрегатів, речовин, матеріалів та виробів, документів та поліграфічної продукції, транспортні засоби, харчові продукти та напої, рослини та інше.

Між тим, переважна більшість авторів зазначають, що об'єктом судової експертизи можуть бути як матеріалізовані джерела інформації (документи) так і матеріальні (предмети, їх сукупності) [3; 4, с. 120].

Автоський колектив представників експертних систем різних відомств РФ в залежності від ролі носія інформації, об'єкти експертизи диференціюють на наступні види [5, с. 95]:

- об'єкти, що досліджуються;
- порівняльні матеріали (зразки, еталони);
- інші матеріали справи, що містять відомості, які відносяться до предмету експертизи.

На наш погляд, вищезазначена класифікація об'єктів експертизи повною мірою поширюється й на експертизу у сфері інтелектуальної власності.

Розглядаючи сутність поняття об'єкту судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, слід враховувати природу поняття об'єкта права інтелектуальної власності.

Загальновідомо, що об'єкти права інтелектуальної власності, в тому числі й сорти рослин, за своєю природою є нематеріальними об'єктами, використання яких не пов'язано з фізичним володінням. Оскільки певні знання та інформація можуть знаходитися у розпорядженні невизначеного кола осіб, відповідно існує можливість застосування їх у певній формі необмеженим колом осіб одночасно. Перешкодою для вільного використання є обмеження, які встановлюються законом, при цьому певним особам надається монопольне право використовувати об'єкти інтелектуальної власності, що отримали правову охорону, протягом певного строку. У широкому розумінні

право інтелектуальної власності означає закріплені законом права на результати інтелектуальної, творчої діяльності у промисловій, науковій, літературній і художній галузях.

Як відомо, об'єкти права інтелектуальної власності відносяться до нематеріальних цінностей. Не дивлячись на те, що об'єкти права інтелектуальної власності не мають матеріальної субстанції, вони стають об'єктом правової охорони лише за умови, що зазначені об'єкти втілені у певний матеріальний об'єкт [6, с. 17].

Цілком погоджуємося з авторами [7, с. 120], які зазначають, що об'єкт експертного дослідження є поняттям не лише матеріальним, але й правовим. Правовий же режим може бути поширеним лише на об'єкти, що реально існують. Об'єкти нематеріального характеру не мають якого-небудь процесуального положення. Лише матеріальні об'єкти можуть бути процесуально оформлені та надані у розпорядження експерта, лише по відношенню до таких об'єктів експерт може мати певні повноваження. Зазначена трактовка об'єкта опосередковано знайшла своє відображення в п. 3.2. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, де зокрема зазначено: «до експертної установи (експерту) надаються: документ про призначення експертизи (залучення експерта), об'єкти, зразки для порівняльного дослідження та, за клопотанням експерта, — матеріали справи (протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо)».

Отже, при призначенні судової експертизи у сфері інтелектуальної власності на дослідження експерту надаються матеріальні об'єкти, у яких матеріалізовано об'єкт права інтелектуальної власності, а також інші матеріали, які містять відомості про об'єкти дослідження.

При проведенні експертних досліджень, пов'язаних із сортами рослин, об'єктом дослідження передусім виступає безпосередньо сорт рослин.

Поняття сорту рослин розкрито у статті 1 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» [8], де, зокрема, зазначено: *«Сорт рослин — окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови виникнення правової охорони:*

— може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів;

— може бути відрізнена від будь-якої іншої групи рослин ступенем прояву принаймні однієї з цих ознак;

— може розглядатися як єдине ціле з точки зору її придатності для відтворення в незмінному вигляді цілих рослин сорту».

Розглядаючи сорт рослин з точки зору об'єкту судової експертизи та розуміючи, що всі об'єкти права інтелектуальної власності є нематеріальними об'єктами, можемо зробити висновок, що об'єктом експертного дослідження є сорт рослин, який може бути матеріалізовано у наступних носіях інформації: у насінні та садивному матеріалі певного сорту (які є прямими носіями сорту рослин), у відомостях, що містяться у матеріалах справи (наприклад, патент на сорт рослин та офіційний опис сорту рослин, де містяться відомості про сукупність ознак певного сорту рослин, що набув правової охорони) тощо. При цьому слід зазначити, що до об'єктів експертизи також відносяться порівняльні зразки та інші матеріали справи, що містять відомості щодо предмету експертизи.

Формулюючи зміст поняття предмету судової експертизи, пов'язаної з сортами рослин, необхідно зазначити, що у широкому розумінні предмет експертизи окреслює компетенцію експерта, яка обумовлюється вирішенням певних задач — встановленням обмеженого кола фактичних даних на основі певного обсягу спеціальних знань з використанням методичних засобів, що знаходяться у розпорядженні експерта. У перелік такого роду фактів, як відомо, не входять судження правового характеру, що визначають склад злочину, його кваліфікацію, елементи складу — об'єкт, суб'єкт, об'єктивну сторону, суб'єктивну сторону, включаючи форму вини [5, с. 71].

Проведене дослідження щодо змісту поняття предмету судової експертизи, пов'язаної з сортами рослин, дало підставу сформулювати наступне визначення цього поняття: *«предметом судової експертизи, пов'язаної з сортами рослин є фактичні данні (обставини справи) про властивості, ознаки, закономірності створення, функціонування та використання сортів рослин, що мають значення для юридичного провадження, які встановлюються на підставі спеціальних знань судового експерта, що включають сукупність даних про закономірності росту та розвитку рослин, а також методи створення сортів»*.

Критерії придатності сорту для набуття прав інтелектуальної власності на нього визначено законодавством України. Так, відповідно до частини 2 статті 11 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» [8] *«сорт вважається придатним для набуття пра-*

ва на нього як на об'єкт інтелектуальної власності, якщо за проявом ознак, породжених певним генотипом чи певною комбінацією генотипів, він є новим, відмінним, однорідним та стабільним».

Враховуючи те, що основним завданням експертизи об'єктів інтелектуальної власності є виявлення та оцінка властивостей та ознак цих об'єктів, до завдань судової експертизи, пов'язаної з сортами рослин, можна віднести наступні:

- з'ясування того чи має даний об'єкт ознаки сорту рослин, як об'єкту права інтелектуальної власності;
- визначення відповідності сорту критерію новизни;
- визначення відповідності сорту критеріям відмінності, однорідності та стабільності;
- дослідження ідентифікаційних ознак вегетативних та генеративних органів рослин сорту (його кодової формули) та об'єкта, що досліджується;
- встановлення тотожності (подібності) назви сорту рослин назві іншого сорту.

Для судової експертизи у сфері інтелектуальної власності найбільш характерними є ідентифікаційні та діагностичні експертні задачі. Між тим, дослідження літературних джерел та наявної експертної практики показало, що при дослідженні таких об'єктів як сорти рослин наряду з ідентифікаційними та діагностичними задачами можуть вирішуватися також класифікаційні та ситуаційні задачі. Хоча окремі автори [6] вважають, що класифікаційні задачі слід відносити до діагностичної групи задач, у запропонованій нами класифікації поділяємо на чотири групи експертних задач.

Отже, загальна класифікація задач судової експертизи, пов'язаної з сортами рослин, виглядає наступним чином:

1. Ідентифікаційні задачі:

- виявлення індивідуально-характерного комплексу морфологічних ознак вегетативних і генеративних органів рослин;
- встановлення тотожності чи подібності назви сорту до назви іншого сорту рослин або позначення (засобу індивідуалізації).

2. Діагностичні задачі:

- встановлення чи має даний об'єкт ознаки сорту рослин, як об'єкту права інтелектуальної власності;
- встановлення відповідності об'єкту умовам надання правової охорони (критеріям новизни, відмінності, однорідності та стабільності);

– встановлення факту використання сорту.

3. Класифікаційні задачі:

– визначення належності сортів рослин до споріднених таксонів.

4. Ситуаційні задачі:

– встановлення залежності прояву певних ознак сортів рослин від умов навколишнього середовища або антропогенних факторів, що склалися у період вирощування сорту.

Також слід відмітити, що деякі задачі цього виду судової експертизи мають змішаний характер, наприклад, встановлення факту використання сорту (діагностична задача) передбачає вирішення задачі по виявленню індивідуально-характерного комплексу ознак сорту та його ідентифікацію.

Проведення судових експертиз, пов'язаних із сортами рослин, певною мірою ускладнюється тим, що на відміну від інших об'єктів патентного права (за виключенням порід тварин) сорти рослин є об'єктами біологічними, у зв'язку з чим здатні до певних змін, в той час як об'єкти промислової власності, після їх розробки набувають закінченої форми. Тому, при проведенні експертизи сортів рослин може виникнути необхідність у вирішенні ситуаційних завдань при встановленні обставин, які могли вплинути на прояв певних ознак досліджуваних об'єктів. Зміна ознак сортів рослин може бути викликана особливостями природно-кліматичних умов навколишнього середовища в яких вирощувався сорт, дією антропогенних факторів (наприклад, невідповідність застосування засобів захисту рослин, добрив) тощо.

Виходячи із змісту предмету та завдань судової експертизи, пов'язаної із сортами рослин, на вирішення судовому експерту можуть бути поставлені наступні питання:

1. Чи містить сорт «XXX» ознаки об'єкта інтелектуальної власності відповідно до наданих матеріалів?

2. Чи відповідає сорт «XXX» таким критеріям як новизна, відмінність, однорідність та стабільність відповідно до наданих матеріалів?

3. Чи відповідає гібрид «XXX» задекларованим морфологічним ознакам за державною реєстрацією як гібрид першого покоління?

5. Чи є ідентичними морфологічні ознаки сорту «XXX» та наданого на дослідження зразка посівного матеріалу?

7. Чи містить сорт «XXX», який вирощувався на полях фірми N, ознаки сорту «YYY», який охороняється патентом України № 000?

8. Чи співпадають ознаки сорту «XXX», який вирощувався на полях фірми N, з ознаками зазначеними у опису (кодовій формулі) сорту «YYY», який охороняється патентом України № 000?

9. Чи є назва сорту «XXX» тотожною (подібною) з назвою сорту «YYY»?

Таким чином, проведені дослідження дозволили сформулювати основні методологічні поняття судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, пов'язаної із сортами рослин: об'єкт, предмет та основні завдання, що ставляться на вирішення експерта. При подальших дослідженнях необхідно розробити методичні підходи до проведення експертиз, пов'язаних із сортами рослин, що стане можливим при накопиченні експертної практики.

Список використаних джерел

1. *Словарь основных терминов судебных экспертиз* / под. ред. А.И. Винберга, А.Р. Шляхова, А.А. Эйсмана. — М.: ВНИИСЭ, 1980.
2. *Судебные экспертизы в гражданском судопроизводстве: организация и практика: науч.-практ. пособие* / под. ред. Е.Р. Россинской. — М.: Юрайт, 2011. — 535 с.
3. *Мирский Д. Я.* Понятие объекта судебной экспертизы / *Д. Я. Мирский, М. Н. Ростов* // Актуальные проблемы теории судебной экспертизы. — М.: ВНИИСЭ, 1984.
4. *Щербаковский М. Г.* Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: учеб.-практ. пособие / *М. Г. Щербаковский*. — Х.: Эспада, 2005. — 544 с.
5. *Основы судебной экспертизы*. — М.: РФЦСЭ, 1997. — Ч. 1: Общая теория / *И. А. Алиев, Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Л.Д. Беляева*; под. ред. И. Ф. Батурова. — 430 с.
6. *Методологічні основи судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності: звіт про НДР (заключний)* / МЮУ, КНДІСЕ, ХНДІСЕ; Г.В. Прохоров-Лукін (керівник); вик.: *А. В. Андрєєва, С. В. Мельник, О. А. Авейнік* та ін. — К.: КНДІСЕ, 2006. — 290 с.
7. *Право інтелектуальної власності: академ. курс: підручник* / за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. — 2-ге вид., перероб. та доп. — К.: Ін Юре, 2004. — 672 с.
8. *Про охорону прав на сорти рослин: закон України від 21.04.1993 № 3116-ХІІ* // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 21. — Ст. 218 із змінами.

СОРТА РАСТЕНИЙ КАК ОБЪЕКТ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Н. В. Кисиль

На основе анализа экспертной практики и литературных источников сформулирован основной понятийный аппарат такого вида судебной экспертизы в сфере интеллектуальной собственности как «исследования связанные с сортами растений». Сформулировано понятие предмета экспертизы, задач которые ставятся перед судебным экспертом, рассмотрены объекты, которые подлежат исследованию в рамках этого вида экспертизы.

Предметом судебной экспертизы, связанной с сортами растений, являются фактические данные (обстоятельства дела) о свойствах, признаках, закономерностях создания, функционирования и использования сортов растений, имеющих значение для юридического производства, которые устанавливаются на основании специальных знаний судебного эксперта, включающие совокупность данных о закономерностях роста и развития растений, а также методах создания сортов.

Объектом экспертного исследования является сорт растений, который может быть материализованным в следующих носителях информации: в семенах и посадочном материале определенного сорта (прямые носители сорта растений), в сведениях, которые находятся в материалах дела. При этом к объекту экспертизы также относятся сравнительные образцы и другие материалы дела, содержащие сведения о предмете экспертизы.

Основными заданиями судебной экспертизы сортов растений являются: определение наличия признаков объекта права интеллектуальной собственности в исследуемом объекте; определение соответствия сорта критерию новизны, определение соответствия сорта критериям отличимости, однородности и стабильности, исследование идентификационных признаков вегетативных и генеративных органов растений сорта (его кодовой формулы) и исследуемого объекта, установление тождества (сходства) названия сорта растений с названием другого сорта.

Для судебной экспертизы сортов растений наиболее характерными являются идентификационные и диагностические экспертные задачи. Между тем, при исследовании таких объектов наряду с идентификационными и диагностическими задачами могут решаться также классификационные и ситуационные задачи. Также следует отметить, что некоторые задачи этого вида судебной экспертизы имеют смешанный характер, например, установление факта использования сорта (диагностическая задача) предусматривает решение задачи по выявлению индивидуально-характерного комплекса признаков сорта и его идентификацию.

PLANT VARIETIES AS OBJECT FORENSICS INTELLECTUAL PROPERTY

N. V. Kisil

Based on the analysis of expert practice and literature are formulated the basic conceptual apparatus of this type of forensics in the field of intellectual property as a

«research related to plant varieties.» There were formulated the subject of expertise, the tasks, that are put before the forensic expert, the objects to be investigated in the framework of this type of examination.

The subject of forensic expertise, related with plant varieties are evidence (facts of the case) about the properties, attributes, patterns of establishment, operation and use of plant varieties that are relevant to juridical proceedings, which are established on the basis of special knowledge of the expert, including collection of data about the laws of growth and evolution plants, as well as methods for creating the varieties.

The object of expert research is a plant variety that can be materialized in the following information carriers: in the seeds and the planting material of a certain type (direct media of plant varieties) in the data that contain materials of the case. Also, the object of expertise is included comparative samples and other materials, that contain information about the subject of expertise.

The main tasks of the forensic expertise of plant varieties are: to determine does the investigated object, the characteristics of intellectual property; determine whether the variety of plant accord to the criteria of novelty, criteria of distinctness, uniformity and stability, the research of identification features of vegetative and generative organs of plants varieties (its code formula) and researching object, the establishment of the similarity the name of plant varieties with the name of a different variety.

For forensic expertise of plant varieties the most characteristic are identification and diagnostic tasks for expert. Meanwhile, at research of such objects along with the identification and diagnostic tasks can be solved also classification tasks and situational tasks. It should also be noted that some of the tasks of this type of forensics can be mixed, for example, the finding the fact of exploitation of the variety (diagnostic problem) provides for the objective of identifying individual characteristic of the complex characteristics of the variety and its identification.